A. ŠAPOKA

Mokslo ieškančių senovės lietuvių keliai

Atspausta iš „Židinio“,
1935 m. 10 ir 11 Nr. Nr.



KAUNAS . . . . 1 935 M.

Akc. „Žaibo“ B-vės spaust. Kaune, Duonelaičio g. 24. Telef. 20. 89



Mokslo ieškančių senovės lietuvių keliai

I

Senosios Lietuvos kultūros bei švietimo klausimai ligi šiol tebeskęsta tirštose nežinios miglose. Svetimųjų sukurtoje mūsų istoriografijoje ji įterpiama bet kurios svetimos kultūros orbiton. Pasak vienų, čia viešpatavusi ir iš pagoniškos barbarybės lietuvius traukusi bizantiškoji kultūra, kuri atėjusi per rytų slavius, pasak kitų, iki XIV amž. galo Lietuva merdėjusi tamsioje barbarybėje, užsidariusi nuo kardu besiramstančių vokiškų „misijonierių"; kultūrėti ji pradėjusi tik lenkams „globojant". Savos lietuviškos kultūros, tarytum, nė nebuvę arba, kaip sako A. Brückneris, net valstybėje lietuviška buvusi tik dinastija, o veikiančios valstybės jėgos svetimos.[1] Nekalbėdami tuo klausimu plačiau, pažymėsime tik, kad specifiškos senosios lietuvių kultūros paneigimas yra didelis nesupratimas, kurio nepateisina nei archeologiniai, nei istoriniai duomenys. Pagaliau, kaip gi saujelė nekultūringų barbarų būtų galėjusi sukurti tokią kolosalinę rytų Europos imperiją, į kurią pateko didžiuliai plotai, gyvenami tariamai aukštos kultūros tautų. Aiškiausiai tam prieštarauja ir žinomi dvasinės kultūros palaikai: viena įdomiausių pasauly tautosaka bei tautodailė, kuri atidengia skaidrią lietuvišką sielą, ir tiek leksikono, tiek gramatikos formų atžvilgiu įsidėmėtina kalba, kuri nespėjo sunykti ir ilgais tautinės sąmonės merdėjimo amžiais. Aiškus dalykas, kad ji išaugo ir tobulėjo ne barbariškos dvasios tautoje.[2]

Net mūsų visuomenėje ir mokslo žmonių tarpe dar ir dabar tebevyrauja įsitikinimas, kad pagoniškoji Lietuva buvusi didelėje bizantinės kultūros įtakoje. Be abejojimo, tai yra didelis perdėjimas. Tiesa, kad rytų slaviai turėjo didelės įtakos senosios Lietuvos valstybės organizacijai bei valstybinei kultūrai, bet *lietuvių dvasios gelmių jie nepaveikė.* Bent lig šiol niekas

---

[1] *A. Brückner:* Dzieje kultury Polskiej, I, Kraków 1930, 641 psl.

[2] Kiek plačiau šiuo pagoniškos Lietuvos lygio klausimu rašoma autoriaus straipsny „Kultūriniai Lietuvių Lenkų santykiai Jogailos laikais", atspausdintame rinkiny „Jogaila" (1935 m.). Be to, *Dr. J. Puzinas:* Vorgeschichtsforschung..., Kaunas, 1935, 88 p.

nenurodė jų kultūros pėdsakų. Tiesa, dažnai kalbama apie bizantinę architektūrą senovės Lietuvoje. Gražiausiu jos palaiku minima išgarsėjusi Koložos cerkvelė palei Gardiną. Ji, žinoma, yra faktas, kurio apeiti negalima. Bet čia tenka pasistatyti dar kitą ir svarbiausią klausimą, būtent, kiek ji buvo suaugusi su Lietuva, kiek jos atsiradimas yra surištas su pačiais lietuviais. Koložos cerkvelė savo architektūrinėmis formomis ir kitais duomenimis yra skiriama XII amž. galui. Iš istorijos mes žinome, kad tuo metu Gardino sritis buvo patekusi Volynės kunigaikščių valdžion ir kad, Mindaugui kuriant vieningą Lietuvos valstybę, savą organizaciją turinčių lietuvių siena Nemuno pakrantėse skendo kažkur miškuose į pietus nuo Merkinės, kuri buvo toliausia išsikišusi lietuvių pilis. Tarp Merkinės ir Gardino buvo sritis, kuri politiškai nepriklausė nė vienam didesniam vienetui.[3] Tad Koložos cerkvelės statymo laikotarpis priklauso rytų ortodoksų bažnyčiai priklausiusių Volynės kunigaikščių viešpatavimui. Tik apie vidurį XIII amž. Gardino — Volkavisko — Slanimo sritys (senosios lietuvių, jotvingių žemės) Mindaugo buvo prijungtos prie Lietuvos valstybės. Politinio tų žemių likimo dėka jau nuo XIII amž. jos buvo rytų krikščionybės įtakoje ir Jogailai jų krikštyti neteko.

Tuo tarpu pats lietuviškasis branduolys išliko rytų kultūros nepaliestas. XIV amž. ir XV amž. pradžioje mes matome pasidavusių Rytų kultūrai ir priėmusių Rytų apeigų krikščionybę eilę kunigaikščių — Gediminaičių, kurie savo gyvenimą praleido rusiškose žemėse; užtinkame keletą taip pat Rytų apeigų bažnyčiai priklausančių Lietuvos bajorų, bet tik tuos, kurie visą savo gyvenimą arba nors jo žymią dalį buvo praleidę rusiškose srityse (pav., Kievo vietininko Alšėnų Algimantaičio šeima). Bet ne visi ilgai gyvenę rusiškose srityse rytų kultūros įtakai pasidavė. Vienas ryškiausių pavyzdžių yra d. kunigaikštis Algirdas. Visą savo jaunystę praleidęs rusiškose srityse, daugiausia Vitebske, jis išliko lietuvis pagonis.[4] Lietuvių bajorų, gyvenančių tikrojoje Lietuvoje apsikrikštijusių Rytų bažnyčios apeigomis mes nežinome nė vieno. Visa masė žinomų

---

[3] *Paszkiewicz:* Jagiełłonowie i Moskva, I. Warszawa 1933, 12 p.

[4] Apie Algirdą žiūr. *prof. Jonyno* straipsnį *Liet. Enciklopedijoje.* Kad jis mirė pagonis, ta proga norėčiau nurodyti niekieno neminimą šaltinį, kilusį iš jo ainių Slucko kunigaikščių tradicijos ir užrašytą 1580 m. Ilgai Rytų bažnyčiai priklausiusių Slucko Olelkavičių šeimoje būta tradicijos Algirdo neskiriančios jų išpažįstamai bažnyčiai. Kunigaikščiui Aleksandrui 1580 m. atvykus studijuoti Ingolštatan, profesoriai, apsidžiaugę garbingu studentu, į universiteto kroniką įrašė jo genealogiją, kurioje rašoma: „...Fuit Lithuanis princeps, seu Dux magnus,... nomine Olgierdus... Habebat is complures filios diris Ethnicorum erroribus, tenebrisque implictos omnes, velut et ipse Olgierdus, totaque cum eo terra Lithuania..." *I. N. Mederer:* Annales Ingolstadiensis Academiae, Pars II, Ingolstadii, 1782.

Vytauto bendradarbių bajorų yra katalikai. Jie naudojosi privilegijom, kurios visas teises pripažino katalikams ir jau Vytauto, o ypač Švitrigailos laikais jaučiamas antagonizmas tarp tikrosios Lietuvos bajorų katalikų ir rusiškųjų jos sričių bajorų, Rytų apeigų bažnyčios išpažinėjų. Iš kur tas antagonizmas būtų galėjęs kilti, jei ir lietuviai bajorai būtų buvę tos pačios kultūros ir nuo jos sunkiai teatskiriamos Rytų bažnyčios išpažinėjai? Ar savo valdovo įsakymu jie būtų galėję taip greit persiorientuoti, nusigręžti nuo Rytų ir atsigręžti į Vakarus? Aiškus dalykas, kad ne. Jie to būtų nepadarę, kaip nepadarė žinomi Rytų bažnyčios nariai. O to jiems daryti ir nereikėjo, nes rytietiškoji kultūra jų dvasios dar nebuvo palietusi. Jų dėmesys buvo nukreiptas į Vakarus, kurie jiems imponavo ne vien atstatytais vokiečių ordino kardais, bet ir savo kultūra. Tos krikščioniškos Vakarų kultūros jie negalėjo priimti anksčiau, jos kratėsi, nes forma, kuria ji buvo Lietuvai nešama, padarė ją politine problema. Gynimasis nuo jos buvo tautos savarankumo išlaikymo klausimas. Ir kaip tik atsirado proga priimti tą kultūrą kitu, ne taip pavojingu keliu, Lietuva nedvejodama ją priėmė. Iš pirmos dienos ji dėjosi krikščioniško Vakarų pasaulio nariu, nes tai buvo gyvybinis jos to meto politikos interesas. Tik atsistodama greta kitų katalikiškų vakarų Europos valstybių ji galėjo išspręsti sunkią santykiavimo su Vakarais problemą, atsikratyti Vakarų kultūros forpostu besivadinančio, bet vokiškos ekspansijos tikslų siekiančio ordino. Taip nuo XV amž. misija vakarietišką kultūrą nešti į Rytus pereina Lietuvai ir jos sąjungininkei Lenkijai. Vokiečių ordinas neteko savo egzistencijai racijos tiek tarptautiniame forume, tiek savo nukariautose žemėse, savo valstybėje. Vienuoliškoji valstybės organizacija liko anomalija pasauly ir pačioje jo valstybės visuomenėje. Netekęs misijonieriaus aureolės, jis negalėjo gauti paramos iš svetur, ir sulaukė neramumų viduje. Kol buvo idėja, kol švietė krikščionybės nešėjo aureolė, jis atlaikė ne vieną skaudų smūgį ir kiekvieną kartą atsigaudavo, bet Tannenbergo smūgio nebeatlaikė.

Pirmasis Lietuvos perėmimas Vakarų kultūros misijonierių pareigų įvyko tada, kai Konstancos bažnyčios consilius ir popiežius Vytautą su Jogaila paskyrė Rytuose gyvenančių katalikų globėju. Taip pat jau tada Lietuvai ir Lenkijai pradėjo rūpėti sujungti skilusias Bažnyčias. O tas darbas truko ištisus šimtmečius. Žodžiu, Lietuva nuo XV amž. pradžios įeina į katalikiškų valstybių tarpą ir net gauna tam tikrą misiją. Šį kartą nekalbėsime apie tos misijos pasisekimą ar nepasisekimą, bet pažvelgsime į tam darbui reikalingas jos jėgas. Iš kur ji sėmėsi vakarietiškos kultūros, kur ruošėsi, mokėsi ir kultūrinosi jos žmonės, vadovavę jos valstybiniam ir kultūriniam gyvenimui?

II

Priėmusi krikštą, Lietuva turėjo iš pirmos dienos pasirodyti vakarietiškos kultūros valstybe, o žmonių, kurie galėtų vesti naują valstybės politikos liniją ir skleistų Vakarų kultūrą krašte, nebuvo. Reikėjo jų skolintis. Todėl beveik visi pirmieji Vytauto kanceliarijos valdininkai ir naujai organizuojamų abiejų Lietuvos vyskupijų dvasininkai buvo svetimšaliai, pirmon galvon lenkai. Įstaigų, kurios būtų ruošusios naujajam gyvenimui žmones iš pačių lietuvių, nebuvo įkurta. Be keletos pradžios mokyklų prie bažnyčių bei vienuolynų, jokių aukštesnių mokslo įstaigų dar ilgai iš viso Lietuvoje nebuvo. Jiems teko ruoštis svetur. Kai savų darbininkų nepakako, labai dažnai teko kviestis svetimųjų, lenkų. Jau nuo Kazimiero (1447) laikų visos aukštesnės valstybinės vietos buvo garantuotos patiems lietuviams, bet bažnytinių vietų dar labai ilgai gaudavo ir lenkai. Negalėdavo lenkai gauti Lietuvoje vyskupų vietų, bet kanonijos ir klebonų vietos jiems tekdavo neretai. Iš dalies taip atsitikdavo dėl to, kad lenkams iš pas juos gyvenančio D. kunigaikščio tas vietas išprašyti buvo nesunku, o pačių lietuvių tarpe apšviestų žmonių kartais nė nepakakdavo. Svetimų kraštų mokyklas ne kiekvienas galėjo pasiekti. Pirmoji Lietuvoje, ne tik aukštoji, bet ir aukštesnioji mokykla atsirado tik atvykus jėzuitams. Daugiau kaip pusantro šimto metų Lietuvos švietimo reikalais buvo labai mažai tesirūpinta.

Pirmiausia pradėta rūpintis paruošti Lietuvai šviesuomenės iš vietos žmonių Jogailos dvare Krokuvoje. Bet ir tada nebuvo galvojama apie įkūrimą kokios nors mokslo įstaigos Lietuvoje, o apie sudarymą jiems sąlygų studijuoti svetur, pirmiausia Prahoje, o vėliau Krokuvoje.

Praha. Kai Lietuva buvo krikštijama, Lenkijoje mokslas neklestėjo. Ji net neturėjo jokios aukštosios mokyklos, nes Kazimiero Didžiojo 1364 m. Krokuvoje įkurtasis universitetas buvo sunykęs ir 1400 m. Jogailai teko jį kurti iš naujo. Be to, ir Kazimiero laikais Krokuvos universitetas turėjo tik tris pirmuosius — laisvųjų menų arba filosofijos, teisių ir medicinos fakultetus. Teologijos fakultetas viduramžių universitetuose buvo laikomas pats aukščiausias, jame buvo galima mokytis tik baigus filosofijos studijas ir retam universitetui popiežiai leisdavo jį atidaryti. (Krokuvos universitetui nebuvo leista). Taigi, teologijos mokslų lenkai namie negalėjo studijuoti ir vykdavo dažniausia į Prahą. Įvedant krikščionybę, Lietuvai pirmon galvon buvo reikalingi gerai paruošti lietuviai kunigai. Tai buvo reikalas, kurį galėjo suprasti ne tik vieni lietuviai, bet ir Krokuvos dvaras. Jame tuo metu buvo nemaža čekų ateivių, kurių įtakoje karalienė Jadvyga ir sugalvojo įkurti specialią lietuviams skirtą kolegiją prie Prahos universiteto. Tam buvo paskirta atitinkama suma pinigų (200 kapų skatikų), o visą rei-

kalą sutvarkyti pavesta Jadvygos kapelionui Štieknai ir dviem turtingiem Prahos pirkliam. 1397 m. pasirašiusi kolegijos fundacijos aktą, Jadvyga po dviejų metų mirė. Kolegija buvo įkurta jau jai mirus. Kada ji pradėjo veikti, mes nežinome, bet 1404 m. ji jau buvo. Ji buvo įkurta prie tuo metu Prahoje pamokslininkais garsios Betliejaus koplyčios, kurios vyriausias pamokslininkas buvo ir kolegijos prižiūrėtoju. Kolegijos nariai studentai ir su jais gyvenąs vienas profesorius (magistras) turėjo lankyti koplyčioje sakomus pamokslus ir pamaldas. Tuo metu, kai kolegija buvo galutinai sutvarkyta ir jos vidaus tvarkos statutas (1411 m.)[5] surašytas, koplyčios pamokslininku, taigi ir kolegijos globėju, buvo garsusis Jonas Husas, kuris iš tos pačios koplyčios pradėjo skelbti savo mokslą. Dėl to visi kolegijos gyventojai buvo Huso pasekėjai ir daugelis jų vėliau pasireiškė kaip veiklūs husitų judėjimo dalyviai. Bet visi jie buvo čekai, nei vieno lietuvio. Patys kolegijos organizatoriai Jadvygos fundacijos pagrindinę mintį pakeitė ir statutan įrašė, kad ji skiriama apskritai neturtingiems studentams, o lietuvių nepaminėjo nė vardo. Ar buvo atsiradę kandidatų į kolegiją iš lietuvių, mes nežinome. Galimas dalykas, kad mirus Jadvygai, nebebuvo, kas pasirūpintų juos ten nusiųsti, o vėliau sutrukdė politiniai įvykiai. Prasidėjus husitų karams, visas Prahos universitetas sunyko, profesūra ir studentai pakriko, iš užsienio neatvykdavo niekas, nes kurį laiką nehusitams universitete profesoriauti ar studijuoti buvo uždrausta. Žinoma, negalėjo niekas atvykti ir iš Lietuvos.

Ilgus metus Prahos universitete nebūdavo jokių egzaminų. Bet kadangi buvo likę keletos kolegijų turtai ir patalpos, tai dalis profesorių ir studentų tebegyveno tose pačiose patalpose ir naudojosi turtais. Iš visų kolegijų mažiausia buvo nukentėjusi Jadvygos įkurtoji vad. Lietuvių Kolegija ir Karolio IV įkurtasis Carolinum'as. Todėl ilgus metus visi studentai gyveno Lietuvių Kolegijoje, o profesoriai — Carolinume. Išlikusios kitų kolegijų patalpos būdavo išnuomojamos.

Taip skurstąs universitetas išgyveno iki XVII amž. vidurio. Kilus reformacijai, jis pasidavė bendrajai srovei, suprotestantėjo. Bet už tai greta jo išaugo Prahoje nauja mokslo įstaiga — jėzuitų akademija. Katalikų Habsburgų valdžios jėzuitų akademija buvo visur palaikoma prieš protestantišką universitetą. Pagaliau sunkiai besiverčiąs universitetas 1654 m. buvo formaliai sujungtas su jėzuitų akademija, o faktiškai į ją įterptas. Tada jėzuitų valdžion perėjo ir visas senojo universiteto turtas, o jų tarpe ir Lietuvių Kolegija, kuria lig tol dar nebuvo pasinaudojęs nei vienas lietuvis. Jėzuitų vedama aukštoji Prahos mokyk-

---

[5] Kad ir ne visai tikslus statuto tekstas yra naujai paskelbtas *Dr. J. Beblavy* (Beblavy: Lietuvių Čekų santykiai Vytauto laikais, Kaunas, 1930 m. I priedas).

la, kuri nuo 1654 m. buvo vadinama Carolo — Ferdinandea, kurį laiką dar vedė senovišką universiteto ūkį, eksploatavo jo kolegijų turtus, bet po kurio laiko visi dvarai, kaimai ir namai mieste buvo išparduoti. 1704 m. buvo parduota ir Lietuvių Kolegijos patalpos bei jos dvarai.[6]

Toks bendrais bruožais buvo likimas lietuviams skirtos kolegijos, kuria pasinaudojo svetimieji. Taigi, kolegija kultūriniam Lietuvos gyvenimui neturėjo jokios reikšmės. Bet reikia pasakyti, kad iš pradžių galėjo atrodyti Prahos universitetą ypatingai patarnausiant Lietuvai. Užsienio universitetuose besimoką lietuviai anksčiausia užtinkami kaip tik Prahoje. Jau 1401 m. tulas „Christophorus de Lytwania', čia laiko bakalaurato egzaminus, taigi, keletą metų yra studijavęs. 1404 m. čia laiko taip pat bakalauro, o 1408 m. magistro egzaminus Motiejus iš Vilniaus, t. y. greičiausia vėlesnis pirmasis Žemaičių ir penktasis Vilniaus Vyskupas. Jie čia atvyko greičiausia sekdami lenkais, bet tie pirmieji pionieriai buvo ir paskutiniai. Daugiau aiškių lietuvių Prahos universiteto matrikulų knygose neužtinkame. Neužtinkame nei prieš universiteto pakrikimą husitų karų laikais, nei vėliau.[7]

Pasirodo, kad neturėjo žymesnės reikšmės Lietuvai nė vėliau įkurtoji jėzuitų akademija. O tai atsitiko, žinoma, dėl to, kad beveik tuo pačiu metu lygiai tokia pati jėzuitų mokykla buvo įkurta ir Vilniuje. Pirmoji jėzuitų mokykla - kolegija — Prahoje buvo įkurta 1551 m. 1559 m. jie įkūrė antrą, o 1577 m. trečią — popiežiaus išlaikomą konviktą 20–čiai čekų alumnų. Tais pačiais 1559 m. jie pradėjo mokyti savo mokyklose aukštosios filosofijos, o kas nauji metai buvo įvedama kiti aukštieji akademijos dalykai: retorika, matematika, etika ir graikų kalba. Taip pat laipsniškai buvo gilinami ir teologijos mokslai. Tuo tarpu į Vilnių jėzuitai atsikraustė 1569 m., 1570 m. jie įkūrė pirmąją kolegiją, o 1579 m. akademiją. Tad dar nespėjus pagarsėti jų Prahos akademijai, atsirado panaši mokykla Vilniuje ir daugumas lietuvių, žinoma, lankė ją. Į Prahą vykti nebuvo reikalo. Ją pasiekdavo labai retai kas. Užsilikusiam jų akademijos matrikulų rankrašty, kuris apima 1573—1624 m. laikotarpį[8], lietuvių randame vos 3: 1581 m. įrašytas „Adamus Leschk Vilnensis. Polonus", 1597 m. „Basilius Kamiesky Pololiensis Lituanus" ir 1613 m. „Albertus Gaick Pinckouiensis, nob. Polonus". Kartu užsilikusioje promocijų knygoje lietuvio nėra

[6] Apie Prahos Koelgiją netrukus pasirodys išsamesnis straipsnis. Be to, žiūr. rinkiny „Jogaila". Ten pat yra paliesta ir kiti čia minimi klausimai.

[7] Pagrindiniai Prahos universiteto šaltiniai yra paskelbti leidiny: „Monumenta Historica Universitatis C. — F. Pragensis", I—II. Pragae, 1830—1849. Filosofijos fak. dekanato knygos — egzaminuojamųjų sąrašai — yra I tomo 1 dalyje.

[8] Rankraštis saugomas Prahos universiteto archyve, jo sign. M XIX.

nė vieno. Taigi, niekas iš lietuvių Prahos jėzuitų akademijoje mokslo laipsnio negavo.

Krokuva. Prahos universiteto organizacijoje Lietuvai skirtas vienetas buvo atsiradęs ir nedaug trūko, kad visiškai atsitiktinai Praha kultūrinei Lietuvos raidai būtų turėjusi didelės reikšmės. Visai kitaip buvo su Krokuvos universitetu. Jis buvo įkurtas arba atgaivintas skiriant jį ir Lietuvos reikalams. Be to, ilgą laiką Lietuvai jis buvo artimiausia mokslo įstaiga, o Lietuvai turint gyvų ryšių su Lenkija, iš tikro kultūrinei mūsų krašto raidai turėjo didelės reikšmės.

Visi viduramžių universitetai turėjo tarptautinį pobūdį ir įkūrimo dokumentuose paprastai būdavo pažymima, kad jie kuriami krikščioniškai tiesai skleisti. Tas pat buvo pabrėžta ir kuriant Krokuvos universitetą. Jau 1364 m. įkurtam Kazimiero universitetui buvo skirtas uždavinys paruošti žmonių, kurie eitų skleisti krikščionybės kaimynystėje gyvenančių pagonų (atseit lietuvių) ir schizmatų tarpe.[9] Šitas Kazimiero universitetas greit sunyko ir, Jogailai atvykus karaliauti į Krokuvą, jis nė kiek nepranešė tuo metu visur Europoje įsteigtų aukštesniųjų mokyklų prie katedrų. Dėl to jis buvo atnaujintas, tarytum iš naujo įkurtas 1400 m. ir nuo tų laikų tebesivadina Jogailos universitetu. Jo fundacijos rašte Jogaila aiškiai akcentuoja reikalą apšviesti Lietuvą, išplatinti joje krikščionišką mokslą.[10] Tokių pareiškimų Jogaila yra padaręs ir vėliau. Pabrėždavo tai ir to meto lenkų vyskupai bei universiteto profesoriai.[11] Teologijos profesorius Jonas Isnerovičius, savo lėšomis įkūręs pirmą studentų bursą (bendrabutį) Krokuvoje, taip pat nepamiršo lietuvių. Jis nustatė, kad jo fundacijos burson būtų priimama pirmiausia tie, kurie ruošiasi kunigais ir vėliau mano eiti skelbti krikščionybės netikėlių tarpe. Be to, turtingesnieji bursarai turėjo mokėti tam tikrą mokestį, iš kurio turi būti išlaikoma du neturtingi lietuviai. Ir iš tikro vėliau toje bursoje lietuvių gyveno ne vienas.

Patys lietuviai Krokuvos universitetą laikė savo mokslo įstaiga. Iš pradžių (Vytauto laikais) visas kultūrinis Lietuvos gyvenimas ir tarptautinė politika buvo glaudžiai susijusi su Lenkija. Lietuviams, matyt, atrodė, kad jie visada galės naudotis bendromis iėgomis. Ar Lietuvai reikalingi šviesuoliai bus lenkai, ar toje pačioje mokykloje pasiruošę lietuviai, jiems atrodė vistiek. Vytauto laikais valstybės gyvenime mokyti žmonės buvo reikalingi tik kaip techniški darbininkai, o politiniais

---

[9] Codex d. universitatis... Crocoviensis, I, Cracoviae 1870, Nr. 5. II.

[10] *Ten pat,* 25—26 nr. XVI. „...ut hos terrarum nostrarum Lythuaniae indigenos et subditos... in lucis filios convertamus..."

[11] Visus tokius pareiškimus yra surinkęs lenkų nuopelnus Lietuvos kultūrinimui į padanges iškėlęs *J. Fijałek,* Uchrzescijanienie Litwy przez Polskę (Polska i Litwa w dziejowym stosunku, Kraków, 1914), 120—129 psl.

veikėjais savo socialinio pajėgumo dėka buvo prasti nemokyti bajorai. Jiems neatrodė svarbu kas parašys raštą — lenkas ar lietuvis — ir bendra rašyti mokančių paruošimo įstaiga, — mokykla, — jiems buvo visiškai priimtina. Skaitydami ją sava, Lietuvos didikai net pasidarė jos šelpėjais. Taip, pav., 1445 m. Krokuvos universiteto šelpėjais buvo įrašyti eilė pačių žymiųjų Lietuvos bajorų: Žemaičių seniūnas ir Vilniaus kaštelionas Kęsgaila su žmona (tai pirmojo Lietuvos kanclerio Mykolo K. tėvai) ir Vytauto - Švitrigailos laikų maršalka, Kazimiero laikų Vilniaus vaivada, įtakingiausias Lietuvos ponas ir sumaniausias politikas Jonas Goštautas su žmona Darata. Kartu su jais prirašyta universiteto nariais du jau mirę bajorai: Stanislovas Valimantas ir Vladislovas Butrimas.[12] Šis Valimantas yra greičiausia Kęsgailos tėvas arba jo giminė, o Butrimas taip pat narys žymios to meto bajorų Butrimų šeimos. Juos universiteto nariais įrašė ir paaukojo pinigų, žinoma, jų giminės. Velionis įrašyti universiteto nariais tada buvo prasmė, nes jie būdavo prirašomi „ad participacionem orationum et meritorum universitatis" ir už juos visus būdavo meldžiamasi.

Netrukus po šių universiteto nariu taip pat buvo įrašyta Mykolo Zigmantaičio našlė Katryna (1453 m.). Taip pat viena didžiausių universiteto šelpėjų buvo Jogailos našlė Sofija († 1461), kuri universiteto nariu buvo įrašyta jau 1436 m., bet, matyti, jam daug padėjo ir vėliau, nes universitetas savo raštuose ją vadina didžiausia geradare.[13] Aiškus dalykas, kad visi tie universiteto geradariai bent moraliai, jei ne materialiai, parėmė ir į Krokuvą vykstančius studentus.

Pirmasis studentas iš Lietuvos atvyko į Krokuvą jau 1402 m. Tai buvo Vilniaus kapitulos kanauninkas ir jos „custos" (iždininkas bei archivaras) Martynas. Bet toliau ištisą 10 metų nebuvo atvykęs nė vienas. Daugiau ir jau nuolat pradėjo vykti tik nuo 1412 m. Greičiausia tam pagyvėjimui bus turėjęs įtakos tuometinis Vilniaus vyskupas Mykalojus (1407—1414), kuris, kaip buvęs Krokuvos universiteto rektorius, daug ką galėjo paraginti. Nuo tų metų lietuvių įmatrikuliuojama beveik kasmet bent po keletą. Ypačiai daug atvyksta antroje XV ir pirmoje XVI amž. pusėje. Lankymas dėl kažkurių priežasčių — greičiausia dėl įtemptų politinių santykių su Lenkija — sumažėja dar prieš atvykimą į Vilnių jėzuitų (apie 1560 m.), o jiems atvykus ir įkūrus akademiją Vilniuje, daugeliui vykti jau nebuvo pagrindo. Bet ir tada po vieną arba po du atvyksta beveik kasmet.[14]

---

[12] Album studiosorum universitatis Cracoviensis, I, Cracoviae, 1887, 2 psl.

[13] *Ten pat,* 9 psl.

[14] Žiūr. Album I, II, III; *J. Muczkowski,* Statuta nec non liber pranotionum phil. ordinis in univ. St. Jagellonica, I, Cracoviae, 1849; *W. Wislocki, St. Estreicher,* Acta rectorialia a. u. st. Cracoviensis, I, II, Cracoviae 1893—1909.

Ne vienas iš Krokuvos universitetą lankančių lietuvių gavo jame ir mokslo laipsnį — bakalauratą arba magistrą. Nedaug tėra metų, kuriais negavęs būtų kokio mokslo laipsnio vienas ar keli lietuviai.

Pagaliau Krokuvoje buvo vienas lietuvis net profesorium. Tai Stanislovas Vilniškis († 1460). Kai kurie Krokuvos universitetą lankiusių lietuvių, dėka savo ryšių su karališku dvaru, gavo dvasininkų - klebonų arba kanauninkų — vietas Lenkijoje ir ten liko. Kai kurie taip pat ten liko įstoję į vienuolynus. Bet daugumas jų grįžo namo ir dažniausia buvo kunigais, gavo klebonijas, kanonijas, o kai kurie pasiekė vyskupų sosto. Apskritai, Krokuvoje mokėsi dažniausia tie žmonės, kurie vėliau dirbo Bažnyčiai. Daugumas jų buvo miestelėnai ir smulkesniųjų bajorų sūnūs, o pačių žymiųjų Lietuvos šeimų sūnų Krokuvos universitete nerandame. Jiems jis greičiausia atrodė per prastas ir jie vyko mokytis į tolimesnius kraštus, į garsesnius universitetus. Tuo būdu, nors Krokuvos universitetas kultūriniam Lietuvos gyvenimui turėjo nepaprastos reikšmės, bet jis veikė labiausia Bažnyčią, o žmonės, turėję savo rankose valstybės vairą, nuo tiesioginės jo įtakos buvo laisvi. Jie taip pat lenkėjo, bet jau kitų veiksnių, o ne universiteto įtakoje.

Mes žinome, kad Lietuvos didikai nuo bet kokios politinės priklausomybės lenkams kratėsi, bet Krokuvos universiteto jie nelankė, žinoma, ne dėl to, kad saugotųsi lenkiškos kultūros įtakos. Ir nuostabus dalykas, kad jie leido žemesniajam sluoksniui mokslo semtis beveik išimtinai Lenkijoje. Lietuvoje jokios aukštesnės mokyklos, jei neskaityti Kazimiero laikais atsiradusios silpnutės mokyklos prie Vilniaus katedros ir XVI amž. vidury Rojzijaus įkurtos teisės mokyklos prie šv. Jono bažnyčios, nebuvo. Ir iki pat atsikraustant jėzuitams niekas ja nesirūpino. Pagaliau, protestantai Lietuvos didikai, o protestantų jų tada buvo daugumas, net nenorėjo leisti atidaryti mokyklą jėzuitams. Katalikų reakcijos pavojus baidė juos ir nuo mokyklos. Savos mokyklos reikalo jie nesuprato nei anksčiau, nei tada. Daugumas didikų mokėsi svetur anksčiau, daugumas jų ten vyko ir atsiradus jėzuitų akademijai Vilniuje. Tuo būdu ji konkuravo tik Krokuvai, o ne kitiems Europos universitetams.

III

Apžvelgiant kultūriniam Lietuvos gyvenimui didesnės reikšmės turėjusias mokslo įstaigas chronologine tvarka, po Prahos ir Krokuvos universitetų tektų kalbėti apie Italijos ir Vokietijos universitetus. Bet atrodo, kad tiksliau bus visas tokias mokslo įstaigas grupuoti laikantis kitokio principo, būtent, kiek jos savo organizacija buvo pritaikytos bei skirtos Lietuvai. Aiškus dalykas, kad ne visas Europos mokyklas organizuojant

buvo turima galvoje ir Lietuvos reikalai. Bet buvo ir tokių. Pirmiausia, kaip minėta, toks buvo Krokuvos universitetas nuo pat pradžios, o Prahos Karolio IV universitetas taip pat tokiuo buvo bepasidarąs. Be jų žymia savo dalimi buvo skirtos Lietuvai dar dvi mokslo įstaigos: Braunsbergo ir Olomouco (Olmütz, Moravijoje) popiežiaus išlaikomi alumnatai arba kunigų seminarijos, įkurtos XVI amž. pabaigoje.

Kaip minėta, XVI a. vidury Lietuvoje dar nebuvo ne tik jokios aukštosios, bet ir aukštesnės vidurinės mokyklos. Ir didysis patriotas Mykolas Lietuvis (Tiškevičius), rašydamas Zigmantui Augustui memorandumą, su skaudama širdžia pareiškia: „Gimnasiis literariis, dolendum caremus“. Anų dviejų alumnatų įkūrimo momentu Lietuvoje jau buvo keletas jėzuitų kolegijų ir buvo kuriama akademija Vilniuje. Jos buvo išdava Tridento consiliaus sukelto sąjūdžio katalikų Bažnyčioje pakelti švietimą ir paruošti gerų kunigų. Kaip visur, taip ir pas mus tas buvo daroma jėzuitų pastangomis. Kadangi anos dvi seminarijos buvo skiriamos ir lietuviams ir kadangi visiškai panaši seminarija taip pat buvo įkurta prie jėzuitų akademijos Vilniuje, tai visų jų ryšys buvo labai gyvas visą laiką.

Išsiskirstę namo 1563 m. pasibaigusio Tridento consiliaus dalyviai ėmė rūpintis įgyvendinti jo nutarimą steigti kunigų seminarijas, kurių iki tol, galima sakyti, niekur nebuvo. Sumanymas steigti diecezijų seminarijas buvo glaudžiai susijęs su jėzuitų įkūrėjo šv. Ignaco Lolojos idėją kurti misijonierių seminarijas. Kadangi mums rūpimos Olomouco, Braunsbergo ir Vilniaus seminarijos turėjo misijų charakterį, tad tik jų atsiradimą čia ir tepaminėsime.

Paremdamas šv. Ignaco mintį popiežius Julius III 1552 m. paskelbė bulę, kuria buvo Romoje įkuriama protestantizmo bangos apimtai Vokietijai kunigams ruošti įstaiga „Collegium Germanicum“. Plačiai paskleista kolegijos įkūrimo bulė sujudino visų kraštų hierarchus ir visur buvo pradėta galvoti apie įkūrimą seminarijų diecezijose. Priešpaskutiniam Tridento consiliaus posėdy buvo net padarytas visus vyskupus įpareigojąs nutarimas, o duodamas pavyzdį, pirmąją tokią seminariją Romoje įkūrė popiežius — „Collegium Romanum“ (1563). Po to buvo pradėta kurti seminarijos visur ir visuomet jos pavedamos jėzuitams. O tuo pat metu imta kurti eilė kolegijų, skirtų paruošti kunigus misijoms nekatalikiškuose kraštuose. Čia daugiausia nusipelnė senelis popiežius Grigorius XIII. Popiežium jis buvo išrinktas turėdamas 70 m., bet Bažnyčiai nusipelnė, kaip retai kas. Prie jo Romoje dar buvo įkurta „Collegium Graecum“, kuri turėjo ruošti misijonierius rytų apeigų bažnyčios kraštams. Be to, tuo pat metu panašios misijinės kolegijos atsirado Prahoje, Grace, Vienoje, Burgijoj (Flandrijoje), Fuldoje, Yperne ir Madride. Visos jos buvo pavestos jėzuitams,

išlaikomos popiežiaus lėšomis, o tvarkėsi Germanicum'o pavyzdžiu.

1569 m. Švedijos karaliumi tapo Zigmanto Augusto sesers Katrynos vyras Jonas III Vaza. Karštos katalikės žmonos įtakoje jis buvo belinkstąs priimti katalikybę, bet stengėsi išsiderėti, kad Švedijoje komuniją būtų leista priimti abiem pavidalais — duonos ir vyno. Jam negalint suprasti priešingo katalikų Bažnyčios nusistatymo, Katryna kreipėsi pagalbos į garsųjį kardinolą Hosijų. Taip užmegstų ryšių pasėkoje į Stokholmą po porą kartų vyko žymūs to meto jėzuitų teologai — Vilniaus kolegijos rektorius Varšavickis, garsusis Posevinas ir kt. Dalis jėzuitų ten apsigyveno ir buvo įkūrę net mokyklą. Viešėdamas Stokholme Posevinas sutarė su karaliumi ir karaliene, kad, norint grąžinti Švedijoje katalikybę, reikia paruošti katalikų kunigų iš pačių švedų. Posevinas (1578 m.) grįžo į Romą su mintimi įkurti Germanicum'o pavyzdžiu popiežiaus alumantą, kurio dėmesys būtų nukreiptas į Švediją. Papai Grigoriui XIII pritarus, tais pat metais jis vėl nuvyko į Stokholmą ir sekančiais metais grįždamas jau vežėsi 15 jaunuolių švedų, būsimų alumnų. Tai buvo pirmieji gyventojai jau 1578 m. popiežiaus įkurtų alumnatų prie jėzutų kolegijų Braunsberge ir Olomouce. Pakeliui 7 jaunuolius jis paliko Braunsberge, 5 nuvežė į Olomoucą, o 3 nusivežė į Romą, į Germanicum'ą.

Abu naujieji alumnatai gavo visiškai vienodus statutus, kuriuose buvo pasakyta, kad į juos turi būti priimami jaunuoliai iš Švedijos, Gotlando, Vandalijos, Norvegijos, Danijos, Pamario, Prūsų, Livonijos, Maskvos, rusų kraštų, Lietuvos ir Vengrijos, t. y. iš Skandinavijos, Pabaltijo ir visos rytų Europos.

Steponui Batorui smarkiai paspaudus Maskvos kunigaikštį Joną IV, tas, ieškodamas priemonių Batoro žygiams sulaikyti, be kitko ėmė kalbėti apie Bažnyčių sujungimą ir prašė popiežių tarpininkauti. Tarpininku buvo pasiųstas tas pats Posevinas. Taika buvo padaryta, bet apie uniją Jonas IV nebenorėjo nė kalbėti. Tada su Maskvos ir kitų rusiškų kraštų gyvenimu gerai susipažinusio Posevino galvoje kilo mintis įkurti dar vieną popiežiaus alumnatą, kuris būtų specialiai skirtas rusų kraštams. Iš karto jį buvo norėta įkurti Lietuvos ką tik iš Maskvos atsiimtame Polocke, kur tada buvo kuriama jėzuitų kolegija, bet galutinai buvo apsistota ties Vilniumi. Popiežiaus alumnatas arba seminarija čia buvo įkurta 1585 m. Posevinas naujajam alumnatui buvo surašęs statutą, bet jis pasirodė netinkamas. Tada kurį laiką buvo naudojamasi Braunsbergo alumnato statutu, o vėliau buvo sudarytas savas, bet labai panašus į Braunsbergo bei Olomouco seminarijų statutą.

Braunsbergo ir Olomouco alumnatai buvo taikyti pirmon galvon Skandinavijai ir paskui visai rytų Europai — schizmatų kraštams, vilniškis, priešingai,—Rytams ir tik paskui Skandinavijai. Bet faktiškai labai greit jie visiškai susilygino, nes Skan-

dinavija nuėjo į antrą vietą ir anuose dviejuose. Viltys, kad Švedija mes liuteronizmą, dingo greit. 1582 m. mirė karalienė Katryna. Jai mirus dingo ir visos katalikų viltys, nes būkštaudamas dėl sosto, bijodamas, kad jo nepaveržtų liuteronų vadas brolis Karolis Sudermanlandiškis, Jonas III nebedarė nieko. Jis pats mirė 1592 m. Jo sūnus Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Zigmantas sosto faktiškai neteko jau 1598 m. Tikruoju valdovu, nuo 1604 m. ir su karaliaus titulu, pasidarė Karolis IX, didelis katalikų priešas. Jo sūnus Gustavas Adolfas išvarė iš savo valstybės visus katalikus, o už lankymą katalikiškų mokyklų svetur paskyrė mirties bausmę (1613). Tais pačiais metais buvo paskelbta katalikus persekiojąs įstatymas ir Danijoje: į Daniją atvykęs kunigas turėjo būti baudžiamas mirtimi, iš perėjusių katalikybėn atimama turtai, o jie patys ištremiami; lanką jėzuitų mokyklas, netenka teisės gauti jokių valstybinių vietų. Aiškus dalykas, kad tokiomis sąlygomis iš Skandinavijos į alumnatus daug kas atvykti negalėjo, o atvykusieji nebegalėjo grįžti namo ir dažniausia likdavo jėzuitų kolegijose Lietuvoje, Lenkijoje arba vykdavo toliau į Vakarus. Atvykdavo jų, žinoma, nedaug ir visi trys alumnatai liko įstaigomis ruošiančiomis kunigus tik rytų Europai. Visi jie turėjo labai tamprų ryšį, dažnai keitėsi profesoriais ir siuntinėjo vieni pas kitus studentus ir kt. Tuo būdu ir daugelis lietuvių kartais apeidavo visus tris alumnatus. Bet ypatingai daug lietuvių atvykdavo į Braunsbergą. Čia taip pat, kaip ir Vilniuje, studijavo daugelis Lietuvos bazilijonų (unitų vienuoliai). Apskritai tenka pasakyti, kad Lietuvos bažnyčios, ir ypač jėzuitų, istorijoje Braunsbergo, o greta jo ir Olomonco alumnatai, užima labai svarbią vietą. Iš jų išėjo ne vienas vėlesnis Lietuvos vyskupas, vienuolyno viršininkas arba kitas kuris aukštas hierarchas. Mokėsi ten ne mažai; visus juos suminėti nėra jokios fiziškos galimybės. Braunsberge, pav., mokėsi Smolensko, o vėliau Žemaičių vyskupas Parčevskis († 1659), Haličo, vėliau Pinsko vyskupas, o pagaliau Kievo metropolitas N. Korsakas († 1641), Polocko arkivyskupas (1665 m.) Kalenda, Chelno vysk. Suza, Kievo metropolitas Volodkavičius, Vilniaus akademijos rektorius Butvila, yra taip pat duomenų, kad Braunsberge kurį laiką mokėsi ir istorikas Kojalavičius ir daugelis kitų, ypač unitų veikėjų.[15]

Popiežiaus alumnatų likimas, t. y. galas, buvo vienodas beveik visur. Jie pergyveno įvairių pasikeitimų, bet išnyko tik

[15] Apie alumnatus žiūr. *J. Poplatek* straipsnį Ateneum Wil., 1929; *Dr. G. Luhr,* Die Matrikel d. päpstlichen Seminars zu Braunsberg, Königsberg, 1925; Iš šio leidinio yra darę ištraukas: *D. Masalski,* Litewscy i bialoruscy studenci w Brunsberdze, Radnyja Goni, 1927, IV; *Dr. Ivinskis.* Liet. Br. kunigų seminarijoje, Tiesos kelias, 1935, Nr. 7—8; Olomonco įmatrikuliacijų knygos taip pat jau paskelbtos, nors autoriui jų gauti dar nepasisekė.

1798 m. Tais metais revoliucinė Prancūzijos kariuomenė, vedama generolo Berthier užėmė Romą. Popiežiaus ir visų jo įsteigtų mokslo bei labdarybės įstaigų turtai buvo nacionalizuoti. Tuo būdu alumnatai nebegavo lėšų ir turėjo likviduotis, buvo inkorporuoti į diecezijų seminarijas arba iš viso pakriko. Kai kurios jų nepergyveno net jėzuitų ordino panaikinimo (1773).

IV

Įvertinus vaidmenį tų svetimųjų mokslo institucijų, kurios savo organizacija buvo skirtos ir Lietuvai, matome, kad visų krašto reikalavimų jos patenkinti negalėjo, viso kultūrinio Lietuvos gyvenimo nesaistė. Prahos universitetas tiesiogiai nereiškė beveik nieko, Krokuvos universitetas lietuvių buvo gausiai lankomas, bet savo mokslingumu negalėjo imponuoti. Braunsbergo ir Olomouco seminarijos taip pat ruošė žmones vien bažnyčios reikalams, o be to, jos atsirado tik XVI a. gale, kai ne viena panaši institucija buvo jau ir Lietuvoje.[16] Tačiau čia kyla klausimas, kur gi pasiruošdavo tie Lietuvos šviesuoliai, su kuriais susiduriame politikos gyvenime, bet kurių vardų nerandame Krokuvos universiteto matrikulų knygose ir kurių negalima net ieškoti seminarijose? Tai Radvilai, Chodkevičiai, Astikai, Kiškos, Sapiegos, Glebavičiai, Pacai ir daugybė kitų šeimų. Kur jie, pagaliau, mokėsi ir tada, kai Vilniuje jau veikė jėzuitų akademija, kurios auklėtinių tarpe iš jų randame tik mažą dalelę?

Kad daugumas iš jų buvo aukšto išmokslinimo, o ne medžioklėje brendę ponaičiai, mes žinome iš daugybės svetimšalių liudijimų, iš jų darbų ir iš jų paliktų kultūrinių turtų. Nors kultūrinis XVI—XVII amž. Lietuvos gyvenimas tebėra beveik netyrinėtas, bet ir iš palaidų nuotrupų mums yra žinoma, kad Lietuvoje nepraėjo be atgarsio jokios Vakarų Europoje žinomos kultūrinės srovės. Yra plačiai žinoma, kad XVIII amž. gale ir Lietuvoje šviečiamosios epochos tipo salionas yra labai įprastas reiškinys, bet apie humanizmo epochos salionus nekalbama nieko, nebent prisimenamas kultūriškai, o ypač morališkai, neigiamos įtakos turėjęs karalienės Bonos dvaras. Bet ar nebuvo gilesnių tos srovės apraiškų, niekas nepasakė. Manyčiau, kad tai tik tyrinėjimų (ir šaltinių) stokos pasėka. Aiškus dalykas, kad apie humanizmo suklestėjimą Lietuvoje kalbėti negalima. Jis atėjo, bet, Vakarų kultūros dar nespėjusiai

[16] Tų seminarijų veikimo metu Lietuvoje, be Vilniaus akademijos ir kunigų seminarijos, jau buvo apie 30 jėzuitų kolegijų, o prie dažnos iš jų buvo aukštieji filosofijos bei teologijos kursai, kuriuose per 7 mokslo metus buvo išeinami tie patys dalykai, kaip ir akademijoje. Tarp jų ir akademijos buvo tik toks skirtumas, kad jos negalėjo duoti mokslo laipsnių. Tokių kursų su filosofijos ir teologijos fakultetais prie kolegijų buvo šiose vietose: Kražiuose, Kaune, Nesvyžiuje, Brastoje, Naugarduke, Slonime, Minske, Vitebske, Pinske ir Polocke.

prisisunkti Lietuvai, buvo ne nauja kultūros srovė, o ta pati Vakarų kultūra, kuri buvo perkeliama į Lietuvą po truputį. Kad tai nauja srovė, kad tai naujas Vakarų kultūros variantas, Lietuva negalėjo pastebėti, nes jai nebuvo žinomas ankstyvesnysis variantas. Kiek ji dabar savinosi tos vakarietiškos kultūros, tiek savinosi ir humanizmo. Jo pėdsakų Lietuvoje mes matome. Matome ne tik architektūroje, kurią geriausiai atstovauja pirmoje XVI a. pusėje pastatyti kunigaikščių rūmai Vilniuje, bet ir kitose srityse. Viską čia paminėti, žinoma, neįmanoma, bet norėčiau paminėti vieną neabejotinai itališko renesanso įtaką rodantį faktą — tokio pat stiliaus ponų dvarus.

Kai, 1515 m. į kongresą Vienoje atvyko gausi Lietuvos ponų delegacija, vadovaujama Vilniaus vaivados M. Radvilos, jie buvo laikomi nežinomo ir kultūros atžvilgiu įtartino krašto žmonėmis. Bet ta nuomonė greit pasikeitė. Lietuvos magnatai sugebėjo užimponuoti ir turtais, ir puošnumu, ir visiškai vakarietiškais savo aplinkos papročiais. Visus nustebino didžiulis, net iš 100 muzikantų susidedąs, Radvilos su St. Goštautu atsivežta orkestras, kuris griežė ne tik patiems lietuviams bei jų svečiams, bet per vienas pamaldas griežė net dalyvaujant pačiam imperatoriui Maksimilijonui, jo dvarui ir visiems kongreso dalyviams.[17] Iš kur tas orkestras būtų galėjęs atsirasti ir iš kur būtų atėjusi į magnatų galvas fantazija gabentis jį į Vieną, jei Lietuvoje jis nebūtų buvęs neatskiriamas, gerą didiko dvaro toną rodąs pažymys? Aiškus taip pat dalykas, kad tai iš Italijos atsigabentas paprotys. Ir atsigabeno jį patys ten studijavę, ar šiaip keliavę didikai.

Keliavimas nebuvo neįprastas. Tuo tarpu mes neturime daug šaltinių, bet palaidų žinių yra. Geriausiai mums yra žinoma kelionė Aleksandro Saltano, kuris 1467—1469 m. apvažiavo visą Vakarų Europą ir net buvo Palestinoje. Jis aplankė popiežių, daugybę Vakarų valdovų dvarų ir visur imponavo. Gleazzo Maria Sforza jį vadina „splendidus dominus e Lithuania".[18] Žinoma, tiek jo, tiek kitų didikų kelionės turėjo įtakos: kiekvieną kartą buvo prisižiūrima tenykščiam gyvenimui, parsivežama bent liuksusinių reikmenų, parsikviečiama svetimų inteligentų, savo vaikams mokytojų ir t.t.

Bet didžiausios reikšmės susipažįstant su Vakarais turėjo ne atsitiktinės kelionės, o studijos Vakarų universitetuose. Kad ir ne gausiai, bet keliavimas studijuoti į Vakarus prasidėjo labai anksti. Vieni keliavo studijuoti universitetuose, kiti vyko riterių kovos meno mokytis. Bajorija laisvę vykti į užsienius laikė savo teise ir pasirūpino ją net įstatymuose fiksuoti. Jau 1447 m. Kazimiero privilegijoje (§ 5) bajorijai duodama teisė laisvai

---

[17] *O. Halecki,* Die Beziehungen der Habsburger zum litauischen Hochadel im Zeitalter der Jagellonen, Mitteilungen d. Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 1915, Band 34, Heft 4, 604 psl.

[18] Saltano biografija žurnale „Litwa i Ruś", 1913.

keliauti į kitus, bet tik draugingus kraštus laimės ieškoti ar „lavintis riteriškuose darbuose". Padaroma tik vienintelė pastaba, — kad dėl tokių kelionių nenukentėtų karo tarnyba, t. y., kad ir išvykusieji dvarponiai iš savo dvarų karius siųstų.[19] Tas pats buvo pakartota Aleksandro 1492 m. privilegijoje (§ 4).[20] Tas pat dėsnis įtrauktas į I, 1529 m., statutą (IIIskyr, punkt. 8). Antrajam — 1566 m. — statute kartojama tas pat, bet jau kita forma. 1447 m., 1492 m. privilegijose ir 1529 m. statute pirmiausia turima galvoje kelionės riteriškais tikslais, o dabar prieš visus tikslus bei reikalus statoma: „mokytis rašto" (III skyr., 13 punkt.). Visiškai taip pat yra sakoma 1588 m. statute (III skyr. 16 punkt.). Kaip anksčiau, taip ir dabar vis pridedama pastaba, kad dėl tų kelionių neturi nukentėti kariuomenės reikalai. Vietoj išvykusio karo pareigas turi eiti tėvas, broliai ar skirtas globėjas. O jei tokių nebūtų, tai tokio išvykusio dvarus perima did. kunigaikštis. Grįžęs kiekvienas gali juos atsiimti.

Taip teisė vykti į užsienius studijų reikalais veikė visą laiką. Tik protestantizmo antplūdžio metu buvo bandyta ją atšaukti, bet nepasisekė. Uolus katalikybės gynėjas Zigmantas II Senis bandė sulaikyti protestantizmo sklidimą savo valstybėse įsakymais. Taip jau 1520—1523 m. jis išleido Lenkijoje ediktus, draudžiančius įvežti ir laikyti Liuterio raštus. Dvasiškijai buvo duota cenzūros teisė, buvo galima net daryti kratas, o nusikaltusius traukti savo teisman. 1534 m. Lenkijoj buvo išleistas kitas ediktas, draudžiąs vykti mokytis į suprotestanėjusius Vokietijos universitetus, o ypač į Vitembergą. 1541 m. šis įsakymas buvo pritaikytas ir Lietuvai. Bet tas kelionių nesutrukdė. Po poros metų (1543 m.) ediktas buvo atšauktas. Naujajam edikte buvo pasakyta, kad išvykti mokytis galima, bet nevalia priimti protestantų mokslą, nevalia skleisti jį grįžus namo.[21] Tuo būdu draudimas vykti į užsienio mokyklas Lietuvoje galiojo vos 2 metus (Lenkijoje 9). Jokios didesnės reikšmės jis, žinoma, neturėjo. Neturėjo taip pat reikšmės 1543 m. draudimas atsivežti protestantizmo mokslo į namus. Kaip tik keliaujančių studentų jis dažniausiai buvo atgabenamas, daugelis jų grįždavo protestantais. Šituo proetstantizmo suklestėjimo metu lietuvių lankymas Vokietijos universitetuose dar net pagyvėjo.

Apskritai ir nesant savų mokyklų valdantysis Lietuvos visuomenės sluoksnis buvo apsišvietęs. Nebuvo jis taip pat vienos svetimos kultūros įtakoje. Lenkų kultūrinė įtaka dažnai yra per daug vertinama ir kiekvienam kultūriniam ano meto Lietuvos reikale ieškoma jų įtakos. Iš tikro gyvenimas Lietuvoj ėjo atskirais keliais ir visai ne lenkų įkandin. Vienas gražiau-

---

[19] Privilegija atspausta *M. Liubavskio,* Očerk istorii litovsko russkago gosudarstva, (1910), III priedas, 305 psl.

[20] *Ten pat.* 308 p.

[21] *J. Bukowski,* Dzieje reformacyi w Polsce, I, Kraków, 1883, 343 psl,; *J. Lukaszewicz,* Historya szkół, I, 75 psl.

sių pavyzdžių čia yra XVI amž. pradžioje pradėta Lietuvos teisės kodifikacija. Toks didelis kultūrinis darbas buvo atliktas savomis jėgomis, o pačiam statute taip pat vyrauja ne lenkų teisės pradai. Bent II ir III statuto paruošimo smulkmenos bei jį paruošę žmonės yra žinomi. Visi jie lietuviai, dažniausiai mokęsi Vakarų mokyklose ir su to meto teisės mokslu susipažinę. Susipažinę su savo meto teisės mokslu, jie sugebėjo sudaryti kodeksą imdami pradus iš visų į Lietuvą jau patekusių teisių. Taip ten įėjo pradai savos lietuviškos teisės, kai kas buvo paimta iš senų teisinių normų, rastų užvaldytoje Rusijoje, kitkas buvo skolinta iš vokiečių, lenkų ir iš mokyklose pažintos Romos teisės. Žodžiu, visa tai atitiko kultūrinius to meto Lietuvos santykius.[22] Ir tas jau rodo, kad išmokslintų žmonių buvo. O mokslinosi jie daugiausia tolimų Vakarų universitetuose.

V

Kurie užsienių universitetai turėjo Lietuvai didžiausios reikšmės ir kodėl vieni buvo lankomi daugiau, o kiti mažiau, tuo tarpu pasakyti negalima. Tam, deja, trūksta tyrinėjimų. O klausimas būtų labai įdomus. Dėl to ir čia teks pasitenkinti tik skystokais metmenimis, teks paminėti tik tuos faktus, kuriuos, autoriui pačiam bebūnant užsienyj, teko surinkti bibliotekose. Žinoma, tai neduos pilno vaizdo, bet vis dėlto orientuotis jau bus galima.

Be Prahos universiteto lietuvių anksčiausia užtinkame *Leipcige.*

1. *Leipcigo* universitetas buvo įkurtas 1409 m. Daugumas jo pirmųjų studentų ir profesorių buvo atsikraustę iš Prahos. Mat, XV amž. pradžioje Prahoje kilo reakcija prieš perdidelį vokiečių įsigalėjimą universitete. Po ilgos kovos laimėjo čekai. 1409 imperatorius Vaclovas išleido dekretą, kuriuo Prahos universitete persvara buvo suteikta čekams. Vietoje 3 balsų vokiečiams buvo paliktas tik vienas, o čekai gavo tris. Protestuodami prieš tokį imperatoriaus sprendimą, visi vokiečiai profesoriai ir studentai Prahą apleido ir beveik visi persikraustė į naujai įkurtą Leipcigo universitetą. Tuo būdu šis jaunutis universitetas atsistojo ant kojų labai greit.[23] Jau pirmajam semestre studentų Leipcige buvo gana daug, o jų tarpe buvo ir tūlas *„Georgius de Litwania"*. Jis, greičiausiai, bus taip pat atvykęs iš Prahos su vokiečiais. Kas jis buvo, sunku pasakyti. Gal tai bus buvęs sūnus Lietuvos miestuose gyvenančių vokiečių, bet gali būti ir po poros desėtkų metų pagarsėjęs Jurgis Butri–

---

[22] Apie tai žiūr. prof. *J. Lappo*, Litovskij statut 1588 goda, I, Kaunas, 1934 ir Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400 rocznicy wydania I statutu litewskiego, pod. red. *Dr. St. Ehrenkreutza*, Wilno, 1935.

[23] Plačiau apie tai žiūr. *A. Šapoka*, Jeronimas Pragiškis ir jo kelionė Lietuvon, Kaunas, 1932 m. (atsp. iš „Praeities" II t.) 15—17 psl.

mas, apie kurį Dlugošas rašo, kad jis mokęsis Vakarų Europoje ir ten daug keliavę.[24]

Šito Jurgio atsilankymas Leipcige pasirodo buvo atsitiktinas ir jokių pasėkų vėlesniems santykiams neturėjo. Kol pradėjo vykti į Leipcigą daugiau lietuvių, praėjo lygiai 90 metų. Tik 1499 m. atvyko du lietuviai studentai, kurių pėdomis sekė kiti. Taip XVI, XVII ir XVIII amž. jau retais metais kas nors neatvykdavo. Kartais atvykdavo bent po kelis ar keliolikį. Tuo būdu Leipcigas pasidarė vienu labiausiai lietuvių studentų lankomu centru. Ypačiai didelės reikšmės jis turėjo antroj XVI a. ir pirmoje XVII a. pusėje. Tada čia mokėsi beveik visų žymiausių Lietvos didikų sūnus. Štai kai kurie žymesnieji Leipcigo universitetą lankę lietuviai (datos rodo, kada jie įmatrikuliuoti): 1536 m. Abromas Kulvietis; 1545 m. Vaclovas Agripa Vilnietis; 1550 m. Jonas, Jeronimo s., Chodkevičius ir Jurgis Jundzrila; 1552 m. Jokūbas Sapiega; 1562 m. Konstantinas, Jurgio s., Chodkevičius, Merkelis Giedraitis; 1563 m. Juozas Valavičius, Fridrichas Skuminas (Tiškevičius); 1564 m. Martynas Sapiega; 1567 m. Jurgis Sapiega; 1570 m. Vaclovas ir Jonas, Merkelio s., Šemiotai, Leonas Sapiega, Jurgis, Albertas ir Stanislovas Radvilai (Mykojo Juodojo sūnūs); 1571 m. Benediktas Vojna; 1601 m. Kristupas Radvila .Kristupo I Perkūno sūn.); 1624 m. Jonušas Radvila (Kristupo s.) ir t. t.[25]

2. Tais pačiais 1499 m. randame pirmą lietuvį studentą *Greifswaldo* universitete. Bet čia jų daug neatvykdavo niekad. Nuo 1456 m., kai universitetas buvo įkurtas, iki 1700 m. čia iš viso testudijavo vos 3 lietuviai. Iš jų tik vienas Kaz. Tiškevičius (1654) tepriklausė didikų šeimai.[26]

3. Chronologiškai trečias lietuvių lankytas Vokietijos univer sitetas yra *Karaliaučiaus*. Įkurtas, kaip protestantizmo tvirtovė Rytuose, iš pat pradžių jis turėjo lietuvių tiek profesorių tiek studentų. Jau pirmaisiais 1544—1545 mokslo metais jame buvo daugiau kaip 10 lietuvių studentų. Atvykdavo jų nemažai ir vėliau. Iš paskelbtų įmatrikuliacijų knygų matyti, kad beveik nebuvo metų ,kada nebūtų buvę įrašyta nors keleto lietuvių.[27] Ypačiai daug čia atvykdavo iš netolimos Žemaitijos ir Suvalkijos šiaurės. Daugiausia vyko, žinoma, protestantai. Iki XVII a. pirmosios ketvirties, čia užtiname įrašytą ir vieną kitą didikų sūnų, bet vėliau jų jau nebeatvyksta nė vieno. Tuo būdu artimiausias Lietuvai universitetas daugiausia buvo lankomas vidutiniosios bei neturtingos bajorijos, protestantų kunigų ir mieste—

---

[24] *J. Dlugossii*, Hist. Pol. IV, 482 (1432 m.).

[25] *G. Erler*, Die Matrikel der Universität Leipzig I—III, 1895—1902; — Die jungere Matrikel d. Univ. L., Leipzig 1909.

[26] *Friedländer*, Aeltere U.-Matrikeln, II — U. Greifswald, 1, 2 t., Leipzig 1893—4.

[27] *G. Erler*, Die Matrikel der Albertus - Universität zu Königsberg i. Pr., I, II, Leipzig 1911—1912.

lėnų sūnų, kurie neišsigalėjo siųsti savo vaikų į tolimesnius universitetus. Nuo antrosios XVII a. pusės Karaliaučiuje veikė Radvilų bursa (bendrabutis) į kurią daugiausia patekdavo buvę Radvilų protestantiškų mokyklų (Kėdainiuose, Slucke, Biržuos) auklėtiniai. Bet kiek kuriuo metu toje bursoje studentų gyveno, iš matrikulų knygų nematyti. Per visą laiką ten tik prie keleto studentų tėra pastaba, kad jie apsigyvenę toje Radvilų bursoje.

Iš Karaliaučiuje studijavusių didikų paminėtini šie: 1544 m. Jonas Zaviša ir Jonas Ščuka; 1547 m. Mykalojus ir Jonas Sapiegos; 1543 m. Jokūbas Sapiega; 1551 m. Merkelis ir Kasparas Giedraičiai; 1558 m. Jonas Valavičius; 1560 m. Jeronimas Chodkevičius; 1561 m. Jonas Kamajunskas, (įmatrikuliuojant pavadintas D. L. K. maršalkos sūnumi, bet toks maršalka mums nėra žinomas. Tai greičiausia sūnus kokio kamajiečio didiko, žinomo kita pavarde); 1563 m. Stanislovas Hornastijus (sūnus Naugarduko vaivados Jono H.); 1577 m. Jonas ir Kristupas Naruševičiai (D. L. K. iždininko Mykalojaus N. sūnūs), Povilas Naruševičius, Adomas Talvošas (Žemaičių kašteliono Mykalojaus T. sūnus); 1583 m. Jonas Albertas Bilevičius; 1584 m. Jurgis ir Lukas Masalskiai; 1589 m. Abromas Vojna; 1591 m. Mykolojus ir Jonas Sologubai; 1599 m. Gabrys Bialozoras; 1600 m. Kristinas Kiršenšteinas, Merkelis Giedraitis, Dimitras ir Aleksandras Oginskiai; 1602 m. Aleksandras ir Jurgis Naruševičiai; 1610 m. Jonas Zenkevičius; 1611 m. Jonas ir Povilas Puzinai, Elijas ir Danielius Paplauskai ir t.t. Pirmųjų didikų šeimų narių daugiau nėra. Šiaip daugumas yra žemaičiai, kauniškiai, kėdainiškiai ir iš kitų Žemaičių pakraščio vietų bajorai ar miestelėnai. Bet yra ir tolimesnių.

Be to, čia mokėsi taip pat eilė lietuvių, nusipelniusių mūsų raštijai. Pav., 1546 m. yra įrašytas pirmosios lietuviškos knygos leidėjas bei autorius „*Martinus Mosvidius* (I. 6 psl.). Įstodamas jis sumokėjo 1 skatiką, vadinas, buvo neturtingas. Pagal tų pačių metų nuostatus kiekvienas studentas turėjo mokėti 10, o turtiengieji po 20 skatikų (1622 m. mokestis buvo padvigubintas, o vėliau dar pakeltas). 1555 m. yra įrašytas „*Johannes Bretke Friedlandensis,* natus in pago vicino Bamlen, pauper, pupilus". Jis sumoka 5 skatikus. Kaip įrašė pasakyta, tada buvęs ir neturtingas ir našlaitis (I. 18 p.). (Paskutiniais tyrinėjimų daviniais jis yra lietuvis. Jo gimtinis kaimas netoli Friedlando miestelio yra buvęs dar lietuviškos kalbos srityje). Žemaitis Ragainės kunigas Simonas Vaišnora: „*Simon Wosnarus, Lituanus,* 10 gr." (I, 43 psl.). 1573 m. įrašyta visa šeimyna: „Reverendus vir *Nicolus Blotno,* pastor ecclesiae Dei in pago Lithuaniae Pilupian, cui pretium inscriptionis honoris gratia remissum fuit; *Zacharias Blotno,* filius pastoris Pilupianensis maior, 5 gr.; *Johannes Blotno,* filius eiusdem natu minor, 5 gr." (I. 52 psl.). Čia minimųjų Blotnų tėvas yra žinomas Mažvydo bendradarbis,

o sūnus Zacharijas (buvęs Tilžės klebonu) yra taisęs Bretkūno Postilę ir Biblijos dalį. Taip pat jo yra parašyta prakalba prie A. Franciscaus knygos apie liuteronų mokslo tiesas, kurią Simonas Vaišnora išvertė į lietuvių kalbą: „Žemčiūgą teologiška" (1600). Blotno prakalba pavadinta: „Skaititoiop".[28] 1623 m. įrašytas „*Daniel Klein,* Tilsensis Borusus" (I, 271 psl.). Tai žinomas gramatikos, žodyno ir giesmyno autorius. 1648 m. įrašytas „*Stephanus Telega, Kiedano - Litwanus,* iur. mk. 4—10 gr." (I, 502 psl.). Tai bus žinomas Kėdainių burmistras St. Telega Jaugelis, redaktorius ir iš dalies vertėjas 1653 m. Kėdainiuose išleisto lietuviško evangelikų giesmyno antrojo leidimo. Apie jį yra užsilikę labai maža žinių, bet, kad jis Karaliaučiuje studijavo teisių mokslus, ligi šiol nebuvo pastebėjęs niekas.[29]

Iš pirmųjų universiteto profesorių žymiausi lietuviai buvo A. Kulvietis (Leipcigo univ. auklėtinis) ir St. Rapagelionis.

Apskritai kultūrinei mūsų krašto istorijai Karaliaučiaus universitetas yra turėjęs didelės reikšmės. Kaip Krokuvos universitetas ir jėzuitų akademijos bei seminarijos su kolegijų aukštesniaisiais kursais yra buvę atspara katalikams, taip Karaliaučiaus universitetas protestantams. Čia mokėsi daugumas Lietuvos protestantų kunigų ir jų raštų autorių bei vertėjų. Ir matrikulų nygose randame nemaža įdomių pastabų apie paskirus jų žmones. Kunigai ir jų sūnūs dažniausiai priimami be jokio mokesčio. Čia taip pat randame pastabų apie perėjusius protestantizman katalikus, kartais net buvusius vienuolius. Apskritai universitetas buvo grynai protestantiškas ir, kaip taisyklė, kitų tikėjimų išpažinėjai į jį patekdavo labai retai. Dėl to tai ir Lietuvos didikų sūnų jis buvo lankomas tik tol, kol jie dar tebebuvo protestantai arba svyravo. Lengviausia buvo priimami tik lieturonai. Net kalvinams patekti į universitetą nebuvo lengva. Bet iš Lietuvos jų mokėsi vis dėlto daug. Čia universitetas, matyt, vedė tam tikrą politiką, nenorėjo artimos Lietuvos išleisti iš savo įtakos. Tik XVIII a. jau buvo pradėta priiminėti studentais visus, net žydus. Tikybų skirtumai išnyko.

4. Pagal pirmojo lietuvio pasirodymą ketvirtas yra *Frankfurto ant. Oderio* universitetas. Čia pirmieji du lietuviai atvyksta 1556 m. Vienas jų yra kaunietis, antras vilnietis. Po jų studentų lankymasis jau nesustoja, bet žymiųjų didikų sūnų ilgai nepasirodo. Tik 1620 m. čia įrašomas Jonas Deltuviškis; 1622 m. Kiprijonas Masalskis; 1650 m. Jonas Vojna; 1752 m. Steponas Zabiela; 1772 m. Adomas Zabiela; 1776 m. Myk. Grabovskis. Iš pačių pirmųjų šeimų nėra nė vieno, nors apskritai studentų iš Lietuvos nemaža.[30]

---

[28] Žiūr. *Gerulis,* Senieji liet. skaitymai, Kaunas, 1927, 172 psl.

[29] Žiūr. *K. Jablonskis,* Kėdainių burmistras Steponas Jangelis (Telega), Archivum Philologicum, IV, 86—107 psl.

[30] *Dr. E. Friedlaender,* Aeltere Universitäts - Matrikel, — U. Frankfurt a. O. I—III, 1887, 1888, 1891, Leipzig.

5. *Bazelio* universitete pirmas neabejotinas lietuvis įrašytas 1563 m. Tai Vitebsko vaivadaitis Jonas Kiška (buvo Žemaičių seniūnas ir Vilniaus kaštelionas). Su juo atvykę 6 kiti Lietuvos bajoraičiai. 1590 m. čia atvyksta Jonas Skuminas (Tiškevičius), Lukas ir Jurgis Masalskiai, o su jais dar keli bajoraičiai; 1596 m. Jurgis Radvila (Naugarduko vaivadaitis), Jonušas Radvila (Vilniaus vaivadaitis, rokošėnas), o su jais 10 palydovų; 1599 m. Mykalojus Zenavičius (Brastos vaivadaitis) ir kt. Apskritai čia studijuoja nemažai, maždaug tiek pat, kaip kituose daugiau lankomuose universitetuose.[31]

6. Vokietijos *Freiburgo* universitetas lietuvių nebuvo gausiai lankomas, bet jame vis dėlto studijavo eilė didikų sūnų. Čia 1575 m. pirmieji atvyko Mykalojus Monvidas (Dorogostaiskis), St. Zaremba ir Jeronimas Isakovičius; 1612 m. Jonas Jeronimas Chodkevičius su 4 palydovais; 1619 m. Stanislovas, Vladislovas ir Mykolas Vojnos su palydovais; 1631 m. Jonas Karolis Chodkevičius (būsimasis hetmonas ir didysis karo vadas). Be jų labai maža tebūta.[32]

7. Gausiai lankytas yra *Ingolstadto – Müncheno* universitetas. Pirmasis aiškus lietuvis čia atvyko 1577 m. Tai buvo Eustachijus Tiškevičius (Smolensko vaivadaitis); 1580 m. atvyko žymiausias to meto Ingolstadto studentas Slucko kunigaikštis Aleksandras (Gediminaitis) su 15 palydovų; 1581 m. Kristupas Naruševičius; 1595 m. Jonas Sapiega; 1598 m. Aleksandras ir Konstantinas Zaslaulio kunigaikščiai; 1600 m. S. Sanguška, Al. Tiškevičius, Jonas Pacas; 1606 m. Aleksandras ir Samuelis Oginskiai; 1610 m. Kristupas ir Jurgis Zavišos; 1614 m. Jonas Aleksandras Pacas; 1617 m. Vlad. ir Mykolas Vojnos; 1621 m. Tomas Sapiega; 1624 m. Kristupas Mykalojus ir Kazimieras Leonas Sapiegos (kanclerio Leono sūnūs); 1631 m. Jon. Kazimieras ir Aleksandras Naruševičiai, Mykalojus Gansiauskas; 1637 m. Eust. Ad. ir Bag. Jurgis Služkos; 1642 m. Mykalojus Pacas ir kt. Apskritai šis katalikiškas Bavarijos universitetas, matyt, visada buvo rekomenduojamas Lietuvos didikams jėzuitų.[33]

8. *Heidelbergo* universitetas buvo vienas iš labiausia lankytų. Jis stovi greta Leipcigo, Württembergo, Leideno ir kitų žymiausių universitetų. Skaičiaus atžvilgiu jis negali lygintis tik su kaimynišku Karaliaučiaus universitetu. Lietuviai jį pradeda lankyti XVI amž. antroje pusėje. Čia studijuoja nemaža ir didikų sūnų: 1586 m. Petras Valavičius; 1589 m. Jonas Skuminas (Tiškevičius), D. L. K. iždininko Teodoro T. sūnus, Lukas ir Jurgis Masalskiai; 1591 m. Jonas ir Mykalojus Hlebavi-

---

[31] Žiūr. *J. Kalenbach,* Polacy w Bazylei w XVI wieku, Archiwum do dziejów lit. i oświaty, VI t.

[32] Matrikulus yra paskelbęs *H. Mayer.* (2 t.).

[33] Jo matrikulus yra paskelbęs *G. Wolfas,* o universiteto kroniką *J. N. Mederer.*

čiai; 1592 m. Samuelis ir Albertas Naruševičiai, Jonas Sapiega; 1602 m. čia buvo atvykęs Kr. Radvila, bet į universitetą neįsirašė; 1608 m. Aleksandras ir Jurgis Naruševičiai; 1618 m. Hektoras Dovidas Čičinskas; 1664 m. Povilas Radziminskis ir d. kit.[34]

9. *Dilingeno* katalikiškas universitetas lankomas, bet lygintis su Ingolštadto katalikišku universitetu negali. Čia 1606 m. atvyko Jonas Albertas Radvila su palydovais. (Jį įrašant pastaboje sakoma, kad kiek anksčiau čia buvę 3 jo giminės broliai, tai bus mūsų minėti Myk. Juodojo R. sūnūs, studijavę Leipcige). 1620 m. čia atvyko Kristupas Zaviša; 1624 m. Albertas ir Jonas Nemiros. Nelabai gausiam lietuvių studentų skaičiuje daugiau žymių šeimų sūnų čia nebuvo.[35]

10. *Leideno* universitetas lietuvių studentų skaičiumi vargu ar nusileis net Leipcigo universitetui. Jis įkurtas 1575 m., o pirmieji studentai lietuviai atvyksta jau 1605 m. 1631 m. čia atvyko Jonušas Radvila su 15 palydovų, (tai būsimas hetmonas); 1634 m. St. Karpis; 1635 m. Teodoras Oginskis, Andrius Zaviša, Jurgis Hlebavičius, Jonas Rudamina, Jonas Zenavičius; 1641 m. Kristupas Pacas; 1642 m. Jonušas, Zaslaulio kunigaikštis; 1643 m. Jeronimas Pacas; 1645 m. Rafaelis Kamarauskas; 1646 m. Motiejus Gansiauskas; 1650 m. Martynas Oginskis. Vėlesniais laikais žymesnių didikų jau nebeatvyksta.[36]

11. Ypačiai daug lietuvių dar buvo lankomas *Würtembergo* universitetas, bet tuo tarpu jo matrikulų knygos autoriui nebuvo prieinamos. Kaip protestantizmo — liuteronizmo lopšys jis ypačiai buvo lankomas XVI a. vidury, visą XVI amžių ir dar bent iki vidurio XVII amž. Iš kitų Vokietijos universitetų atskirai minėti nebetenka nė vieno. Pav., Herborno, Ženevos ir Strassburgo universitetuose lietuvių teko surasti vos po keletą, o Erfurto, Hofo, ir Kölno universitetuose neabejotino lietuvio nepasisekė rasti nė vieno. Vienos universiteto įmatrikuliacijų knygos nėra paskelbtos, o rankraščiai man nebuvo prieinami, bet iš kitų davinių galima tvirtinti, kad daug lietuvių ten nestudijavo. Habsburgų globojamas universitetas mokslingumu pradėjo garsėti tik vėlyvesniais laikais.

Apskritai iš Europos centro universitetų lietuvių labiausiai buvo lankomi patys garsiausi: Leipcigo, Württembergo, Heidelbergo ir Leideno. Katalikai daugiausia lankė savus katalikiškus universitetus Iugolstadte, o vėliau Münchene (tai tas pats perkeltas universitetas) ir Dilingene. Kaimyniškas Karaliaučiaus universitetas, žinoma, buvo lankomas gausiausiai. Iš Skandinavijos (Stockholmo, Lundo, Helsinkių) universitetų lietuviai, rodos, nelankė nė vieno. Bent nepasisekė ten rasti jų pėdsakų.

---

[34] Matrikulus yra paskelbęs *G. Toepke.*
[35] Matrikulus paskelbė *Spechtas.*

VI

Apie romaniškų kraštų universitetus tenka kalbėti visiškai skyrium.

Pirmiausia čia turimi galvoje Italijos ir Prancūzijos universitetai. Tolimai Ispanijai turėti bet kokios didesnės įtakos kultūriniam Lietuvos gyvenimui šansų beveik niekad nebuvo. Juo labiau, kad be Salamankos ten nebuvo nė garsių mokyklų. Tuo tarpu Italija ir Prancūzija savo mokslo įstaigomis garsėjo iš seno. Bolonijos ir Paryžiaus universitetai dominavo mokslo pasauly per visą viduramžį. Pasakyti, kiek tų kraštų universitetai turėjo įtakos Lietuvai, deja, sunku.

Yra žinių, kad XV amž. antroje pusėje ir dar XVI amž. Lietuvos veidas buvo nukreiptas į renesansišką Italiją. Ten vyko šviestis ir to meto Lietuvos didikai. Pav., XVI a. pradžios Radvilai, taip pat, tur būt, Goštautai ir Astikai mokėsi Italijoje. Ten pat mokėsi garsusis Glinskis ir eilė kitų didikų.[37] Bet pirmųjų didikų kelionės turėjo kitokį pobūdį. Išvykęs užsienin, ne kiekvienas jaunuolis stodavo į universitetą. Daugelis pasitenkindavo vien pavažinėję. Bet vis dėlto *Bolonijos* ir *Paduos* universitetai buvo lankomi ne tik XVI a. pradžioje, bet ir vėliau. Bent Bolonijos universitetas savo reikšme Lietuvai gali lygintis su didžiausios reikšmės turėjusiais Vokietijos universitetais. Nuo pat seniausių laikų čia visi vyko mokytis teisės mokslų.[38] Šių universitetų ištisų imatrikuliacijos knygų nėra išlikę. Bet jau vien iš užsilikusių fragmentų ir kitų šaltinių galima susekti, kad XV a. vidury ir XVI a. gale lietuvių studentų Bolonijos ir Paduos universitetuos buvo namaža. Randame studijuojančių ir teisę ir net mediciną.[39] Vėlesniais laikais studentų skaičius ėmė mažėti, nes daugumas vyko į Vokietijos universitetus, o Italiją dažniausia aplankydavo tik kaip turistai.

Paryžiaus universitetas ankstyvesniaisiais laikais lietuvių vargu ar buvo lankomas, bet jau XVII a. vykdavo ten daugelis magnatų. XVIII a. studijuoti universitetuose didikų sūnums buvo nemadoje, bet už tai neišvengiama buvo pavažinėti, susipažinti su pasauliu. Tada tai kiekvienas didiko sūnus jautė pareigą nuvykti į Prancūziją ir Italiją, ten susipažinti su vietos aristokratijos salionais ir kunigaikščių dvarais. Mat, iš ten buvo duodamas tonas visam aristokratų gyvenimui. Vidurinė Europa tada neimponavo. Ją ponaičiai lankydavo tik pakeliui, sustodami pas gimines.

Romaniškųjų kraštų mokyklų kultūrinę įtaką Lietuvai, rodos, galima taip aptarti: iki XVI a. pradžios Lietuvos akys bu–

---

[37] Žiūr. *Halecki*, op. c. 601, 616 p.p.

[38] Žiūr. *Dr. St. Windakiewicz* straipsnį žurnale „Przegląd Polski" 1888 m.

[39] Archiwum do dz. lit. i oświaty w Polsce, VIII, Kraków 1892.

vo nukreiptos į Italiją, XVI amžiuj vidurinė Europa imponavo religiniu sąjudžiu; tai nustelbė susidomėjimą bei susižavėjimą Italija. Jėzuitai, įkūrę savo centrą Romoje, vėl atkreipė katalikiško pasaulio akis į Romą, o netrukus iškilęs Prancūzijos karališko dvaro spindėjimas ir puošni aristokratija, ėmė traukti į save ir Lietuvos didikų akis. Tada kultūrinės įtakos centrai susiskaldė, pasklido po visą Europą: bažnyčia traukė į Italiją, aristokratinės tendencijos į Prancūziją ir Italiją kartu, o minties ir mokslo interesai į Centro Europą, kur tebesigrūmė ortodoksinė katalikybė su liberališku protestantizmu.

VII

Nurodžius studijų vietas, tenka dar paliesti patį studijų pobūdį, jų eigą. Senųjų universitetų santvarkos ir mokomųjų dalykų bei mokslo eigos klausimo čia neliesime. Mūsų reikalui pakaks paminėti keletą lietuvių studentų gyvenimo bruožų.

Pirmiausia tenka pabrėžti, kad retas į užsienio universitetus mokytis vykstąs studentas visą laiką mokėsi vienoje vietoje. Paprastai, pabuvę viename universitete, keliaudavo į kitą, trečią ir t.t. Kai kurie, vieną universitetą metę, aplankydavo bent kelis kitus ir vėl grįždavo į tą patį. Ypač su didikų sūnumis pasitaikydavo, kad jie studijuodavo tam pačiam universitete bent po du kartu. Pirmiausia toks ponaitis su tėvo siųstais globėjais bei tarnais vykdavo mokytis dar tebebūdamas vaikas. Pabuvęs keletą metų užsieny, jis grįždavo namo, o jau suaugęs jaunikaitis vėl vykdavo. Žinoma, daug mažiau kilnojosi neturtingieji. Vieną kartą kur nors laimingai įsitaisę: atleisti nuo mokesčio ir priimti į kokią kolegiją ar bursą, jie bijojo pajudėti iš vietos, nes nebuvo garantijos, kad, nuvykę kitur, taip pat laimingai įsitaisys.

Lietuvos didikų sūnūs, keliaudami po užsienį, su išlaidomis nesivaržė. Dažnas jų keliaudavo su dideliu būriu palydovų. Beveik kiekvienas didiko sūnus vykdavo bent su pora tarnų ir, jei jis dar jaunas būdavo, lydimas tėvo pasamdyto magistro ar kunigo, kuris turėjo prižiūrėti jo mokymąsi. Atvykęs į universitetą, toks ponaitis ne tik pats įsirašydavo, bet ir savo palydovus įrašydavo universiteto nariais. Tuo būdu kartais galėdavo įgyti mokslo ir neturtingesnieji. Palydovų būrio didumu ypač pasižymėjo galingieji Radvilai. Pav., 1570 m. į Leipcigo universitetą atvyksta trys broliai Myk. Radvilos Juodojo sūnūs su 20 palydovų. Jų tarpe yra ir „pedagogas", ir tarnai, ir tokie draugai-palydovai, kaip būsimasis kancleris Leonas Sapiega. 1596 m. į Bazelį atvyksta du giminės Radvilai (Jurgis, Naugarduko vaivadaitis, ir Jonas, Kristupo I sūnus). Juos atlydi du „morum ipsorum moderatores" ir 5 „famuli", kurių tarpe yra net tokie didikų sūnūs, kaip J. Oginskis ir Al. Trizna. Aiškus dalykas, kad be jų dar buvo pulkas tarnų. 1601 m. į Leipcigą

atvyksta Kristupo I Perkūno Radvilos sūnus Kristupas su 10 palydovų bajorų ir 8 tarnais. O šito sūnus, vėliau pagarsėjęs Lietuvos hetmonas, didelis lenkų priešas Jonušas 1628 m. Leipcige įsirašo su 9, o 1631 m. atvyksta Leidenan su 15 palydovų. Jų tarpe yra su tokiais titulais: eulae magister, mareschalcus, cubicularius, minister.

Iš kitų didikų retas teturi daugiau vieno palydovo. Pav., 1563 m. į Leipcigo universitetą įsirašo Konst. Chodkevičius vos su 1 tarnu. Bet 1560 m. Jeronimas Chodkevičius į Karaliaučių atvyko studijuoti su 4 palydovais. Sapiegos, Pacai, Vojnos, Hlebavičiai atvyksta patys vieni arba vos su vienu palydovu — kartais su tarnu, kartais su „pedagogu".

Ingolstadte 1580 m. prašmatniausiai pasirodo vienas iš paskutiniųjų Slucko kunigaikščiu — Aleksandras, kuris atvyko su 15 palydovų. Jis, matyti, atrodė taip turtingos ir galingos šeimos narys, kad universitetas jo atsilankymą laikė sau garbe. Kaip tik tada profesoriai Rotmarus ir Engerdus rašė savo universiteto istoriją — kroniką. Pirmasis tomas vieno iš autorių buvo dedikuotas Badeno markgrafui Pilypui, o antrojo Slucko k. Aleksandrui. Engerdus kreipdamasis į Aleksandrą džiaugiasi, kad jų universitetui suteikęs garbės, atvykdamas iš tolimos savo tėvynės: „...ex longissime remotis Lithuaniae terris Illustrissima tua Celsitudo cum insigni Aulae comitatu et amplissimis sumptibus huc ad Boias Athenas profecta, summum Academiae nostrae splendescit ornamentum..." Ir toliau pradeda dedikavimą: „Accipe igitur Princeps Illustrissime, hunc primum Almae Ingolstadiensis Academiae Tomum..." Toliau pačiame tome buvo įdėta įsidėmėtina ilga Slucko kunigaikščių genealogija, pradedant Algirdu. Taigi, savo garbingą mokinį akademija įamžino.[40] Nustebino akademikus studento dvaro puošnumas ir turtai.

Panašios pagarbos, žinoma, susilaukdavo ir kiti, su dideliais palydovų būriais atkeliaują, studentai, ypač Radvilai. Paminėtinas yra nuotykis su Kristupu II Radvila, įvykęs 1602 m. rudenį Heidelberge. Heidelberge rektoriai viduramžy būdavo renkami iš studentų. Iki XVII a. tas paprotys jau buvo išnykęs, bet 1602 m. senate kilo sumanymas išrinkti rektorių studentą, o iš senato išrinkti prorektorių. Tam, žinoma, reikėjo parinkti patį garbingiausią, turtingiausią studentą. Senatas apsistojo ties dviem kandidatais: ties Kristupu Radvila, kuris tuo metu jau buvo atvykęs iš Leipcigo į Heidelbergą, ir ties broliais lenkais Firlejais. Bet svarstant atpuolė abi kandidatūros, nes Firlejai buvo gimę „extra Romanum imperium", o Radvila, pasirodo, iš viso nebuvo įsirašęs į universitetą studentu, nors su juo santykius palaikė. Esą jis „forte academiam non dignutm iudi-

---

[40] Annales Ingolstadiensis Academiae, Pars II, *Joannus N. Mederer, Ingolstadii, 1782.*

caret", t. y., tur būt, laikė akademiją nevertą. Jei jau į jį universitetas atkreipė dėmesį, matyt, imponavo. (Leipcige jis studijavo su 10 palydovų ir 8 tarnais).

Charakteringa, kad jau nuo XVI amž., nuvykę į užsienio universitteus, lietuviai labai dažnai buvo įrašomi lenkais. Pav., rašoma vilnietis lenkas, lydiškis lenkas. Taip pat labai dažnai rašoma „lietuvis - lenkas" arba „lenkas - lietuvis" — lithuano - polonus, polono - lithuanus. Kartais užrašoma kilimo vieta — kauniškis, kėdainiškis, vilniškis, o kartais paliekama viena pavardė: nenurodoma nei kilimo vieta nei tautybė. Tik nuo XVIII amž. galo daugumas universitetų įvedė tam tikrą įrašų formą, kur jau pažymima amžius, tautybė, kilimo vieta arba diecezija, tėvų užsiėmimas ir t.t. Anksčiau jokios tvarkos nebuvo. Ir keista, kai, pav., prie kokio Oginskio, Paco Jaugelio arba prie kokio kauniškio pavardės randi prikergtą „polonus". Ar taip užsirašydavo patys studentai, ar įrašus vedą raštininkai, sunku pasakyti. Bet nereikia pamiršti, kad dažnai lietuviai atvykdavo kartu su lenkais ir visi kartu būdavo įrašomi. Taip pat dažnai, ypač didikų sūnūs, įsirašydavo ne patys, o juos įrašydavo tėvų pristatytas globėjas, vad. „pedagogas", „aulae magister" arba „aulae prefectus". Labai dažnai tokiais žmonėmis būdavo nelietuviai, o visos žinios apie jaunučius ponaičius, žinoma, būdavo suteikiamos jų. Gal dėl to tai lietuviais įrašytų žmonių skaičius žymiai sumažėjo. Toli vakaruose lietuvių santykiuose retas tesiorientavo, ir tautybę labai dažnai nuspręsdavo pagal priklausymą lenkų karaliui. Tik Karaliaučiuje Lietuvos būklė buvo jau geriau žinoma ir visi buvo užrašomi lietuviais arba pagal kilimo vietą. „Lithuano - polonus" termino čia nėra. O tai jau rodo, kad toks pasivadinimas daugiau priklausė ne nuo pačių studentų, o nuo universiteto administracijos. Ir Karaliaučiuje lietuvis kartais lenku vadinamas, bet daugumas teisingai vadinami lietuviais.

Baigiant, tenka pastebėti, kad ir iš šių palaidų bruožų, rodos, bus matyti, kur lietuviai mokslo ieškojo. Čia buvo suminėta eilė žymesnių vardų, bet dar daug daugiau liko nesuminėtų. Jų buvo. Mokslo žmonės visada ieškojo. Bet, žinoma, visada savotiškai.